

2. צפונה - ללבנון ולסוריה.

ספטמבר, 1944.

באירופה המלחמה הנוראה בעיצומה, אולם נחיתת צבאו של הגנרל מונטגומרי באיטליה ותבוסות הצבא הגרמני ברוסיה כבר החלו לשנות את כיווני המהלכים. יהודי הונגריה מוסעים אל המחנות והכיבשנים – מכונת "הפתרון הסופי" פועלת במלוא עוצמתה. ה"שואה" – מושג שטרם נתפס באמת, שטרם הופנם – מטילה כבר את צילה מרחוק.

איום הכיבוש הגרמני סר מעל ארץ ישראל: תבוסת הגרמנים במדבר המערבי שיחררה את הלחץ, לא יהיה צורך ב"מצדה על הכרמל" או בהתכנסות הישוב בערבות ים המלח. הפלמ"ח מתארגן ל"הכשרות" בקיבוצים – הצעירים והצעירות שהתגייסו לשירות מסתגלים לאורח-חיים שחלקו עבודה-לצורך-פרנסה וחלקו אימוני כושר ונשק לסוגיהם – ללמד ידיהם מלחמה, אם תקרה. אבל בינתיים –

מי שזמנו בידו – שבוע או שבועיים, ומעט הכסף הדרוש, מי שלהט נעוריו ודמיונות בחרותו אינם מניחים לו עד שיחזה במו עיניו בנופים שסיפורי התנ"ך עשו אותם לו לערש תרבותו – מחליט לצאת לדרך. זה אריה.

לא לבדו: למקומות כאלה אינך יוצא לבדך, ובכלל – מה טעם לטיול גדול כזה אם לא יהיה עם מי להעלות אחר כך, שוב ושוב, את זכרונות סיפוריו שלא-ייאמנו? לאורך השנים הבאות תחזור החבורה ותתכנס להעלות בצוותא את זכרונותיה, ועם היסגר הגבולות מסביב, לא עוד טיולי התוודעות צפונה מעבר לגדר הטובה אלא מסעות-קרב במדים, על גבי שריונים, בנשק דרוך – נשמעים סיפורי המסע ההוא כפנטזיות שנרקמו בחשכת האוהלים והשתמרו עד שהפכו לסיפורים מן העבר.

אבל הם באמת היו שם: כפר אחר כפר, עיירות נידחות בצידי הדרכים, אתרי קדומים היסטוריים ושמות שצלצולם מעורר בך הדים מקראיים. בדרכים-לא-דרכים, אמצעי התחבורה כוללים חמור ופרד, מונית משקשקת ואוטובוס מועד לצרות, העפלות אל ראשי הרים קרחים וגלישות במורדות אבנים תלולים, והעיקר – בני אדם שחייהם אחרים, ושפתם אחרת, ועל כן הפגישה עמם מסקרנת ומלאה עניין. יצאו: אברהם זכאי, אהרן דרור, אהרן חפץ, אריה בן גוריון, בן עמי ריבלין, זרובבל ארבל ומשה'ל הורביץ – כולם, כפי שהם מדגישים 18 שנה אחר כך, אנשי הקיבוץ המאוחד (בית השיטה, מעוז חיים, גשר, חמדיה, בית הערבה). רוצה לומר: בראש אחד, ממקור אחד, בוגרי חינוך דומה, נושאי חזון משותף ואמונה משותפת: מקום שאתה לומד אותו במו רגליך – הוא כבר גם שלך קצת, מה גם ששמו מוכר לך איכשהו ממה שקראת ולמדת. אריה – יותר מכולם, כנראה – אינו זו בלי תנ"ך בילקוטו (אם לא בחיקו ממש...). תמיד יימצא לו הפסוק המתאים, וכמו ההליכה עצמה – השמעתו ברגע הנכון היא עבורו מעין הצהרת שייכות (אם לא בעלות) למקום.

ב-11.9.44 יצאו לדרך: עלו לרכבת, ודרך צמח מזרחה, אל גשרי הירמוך בדרך אל-חמה, מתחת רכבת נידחת זו אל תחנה נידחת אחרת, הדומה לה בכל מלבד בשם: סגרה, מגרן, מזיזון, טללה, מזיריב. הרכבת חוצה את הירמוך, עוברת במנהרות חשוכות, וכשהיא יוצאת לבסוף אל המרחב – נפרשים פתאום לפניכם מישורי החורן העצומים, החרמון הרחוק, מישור הבשן, וממערב, הפעם (לשם שינוי) – הרי הגולן. עולם אחר, כיווני-ראייה חדשים.

בתחנות – ביקורת צבאית צרפתית, יחס של סקרנות וכבוד לחבורה הבלתי-שיגרית הזאת, מציגה עצמה כחבורת סטודנטים מהאוניברסיטה בירושלים, הנוסעת לביקור באוניברסיטאות דמשק וביירות. את המקומיים זה מרשים מאד, את החבורה זה מלמד להעריך עצות שקיבלו ממקומיים ידידותיים, שוחררי טוב.

הרכבת בדרך לדמשק, החבורה צופה אל המרחבים שמסביב. "כואב הלב על ההחמצה – כמה ישובים אפשר ליישב בשטחים האלה, דומה שאת כל ארצות ערב..." תגובה ציונית הולמת למראה השממה זרועת הבזלת. קשה להתרגל – "כאילו העולם התרחב פתאום" – חשים הבחורים הבאים מנופים מצומצמים, סגורים, סופיים. זו חוויית תשתית: המעבר מתרבות-ישוב לעולם שאינו כזה. מן התפיסה ש"לכל נוף יש סוף הנראה לעין" לנוף שאין לו סוף כלל.

לא שאין חיכוכים, לא שהכל זורם לו בנחת ובהסכמות. האפשרויות, נדמה להם, בלתי מוגבלות, ועמוק בלב רוחשת כנראה ההבנה, שזה טיול של פעם בחיים, ועל כן צריך להספיק כמה שיותר. אבל באמת הם מוגבלים – בזמן (לא יותר משבועיים), וקודם כל בכסף: אין טיולים חנם, וכל כרטיס-רכבת, וכל מונית דפוקה (אחר כך), וכל חמור או פרד שישא את התרמילים, והאיש הנוהג בהם – גורעים מתקציבם, ויהיו תקלות, והוצאות בלתי צפויות, ואכסניות שהקור המקפיא של ארץ הלבנון יאלץ אותם להיכנס אליהן למרות שהתכנון המקורי בנה על שקי שינה בחוץ כלשהו. וכך הם מרבים להתווכח: לקפוץ גם לכאן ולשם או לוותר על זה, לשכור מכונית שתחסוך להם זמן או ללכת ברגל, ליהנות מתפנוקי מסעדות או לבשל לעצמם על הפרימוס של משה'ל (שאכן הוכיח את עצמו, ובגדול). רק לאחר שאפילו אריה, עקשן שכמותו, השתכנע סוף-סוף לוותר על העלייה להר-הדרוזים לטובת נסיעה ישירה לדמשק ("סוריה שווה יותר!"), ולאחר שמשלה'ל הכין כבר תכנית מפורטת לטיול הבא, כפיצוי – נגלית אליהם, ביפעת אורותיה – דמשק, ישר מתוך השממה. כולם נפעמים, כולם מתארגנים לרדת, רק אריה עסוק עדיין בהסברת מהות הציונות לסרג'נט הודי שישב איתם בקרון: יש עוד כמה עקרונות שיתופיים, נראה לו, שטרם הובלטו כראוי...

ודמשק – עיר כהילכתה: שלל אורות, רחובות צפופים, שוטר מכוון את התנועה באמצע כיכר. בשתי כרכרות נוסעים החבר'ה אל הגטו היהודי, לביתו של יאיר חילו. השעה עשר בלילה, אבל העיר הומה כאילו אמצע היום. החשמליות נוסעות ("לראשונה בחיי פגשתי בחשמלית..."), השוק תוסס, החנויות פתוחות, בבתי המלאכה הקטנים, המוארים בנרות, העבודה שוקקת. לחבר'ה, קיבוצניקים כולם, זרים כבר המראות האלה. ועוד לראשונה בחייהם – גטו יהודי, והם בתוכו. והגטו קודר, הרושם קשה. בסך הכל: יום אחד מאז שיצאו את הבית, 300 ק"מ, נסיעה מתמשכת, הכל מתחלף. חוץ-לארץ. וזה להם לילה ראשון בחו"ל: מתחת לעצים בחוץ, על יד הבית. לילה חם בדמשק.

בבוקר הם חוזרים למציאות: בעד הלינה צריך לשלם, העיר דמשק כמה היא דומה ליפו, והחשמלית – כולה כאוטובוס, די פשוט, בסך הכל... ברחובות הרבה שוטרים, צילי "המרד הערבי" נגד ההשפעה הצרפתית בסוריה מהדהדים עדיין בכתובות הקרועות או מרוחות בזפת, בשמשות מנופצות. לבושים במעין בגדי צבא, כחיילים מצבא כלשהו (כך מקובל היה אז להתלבש לסוירים כאלה, הסוואה שהקלה מאד על המסיירים), מבקרת החבורה באתרי התיירות של דמשק (ביניהם – שרידים מצויירים של בית-כנסת עתיק מתדמור), בשווקים הצבעוניים, נהנית מממתקי דמשק ומחצי-מחיר (כמקובל לגבי חיילים) בכל מקום שצריך לשלם על הכניסה אליו. למחרת משכימים לצאת צפונה. שוב – מאות קילומטרים של מרחבים, מזג-אוויר מדברי חם ומחניק, כפרים לאורך הדרך, ובערב הם בחאלב, מספיקים עוד סויר מאוחר במבצר ערבי עתיק, שהפך עוד בימי הטורקים לאתר היסטורי. וגם כאן ניכרים מאד סימני ההתקוממות כנגד ההשפעה הצרפתית. מתוודעים למציאות היהודית בחאלב: שתי קהילות יהודיות, עשירה וענייה, עם כל ההבדלים שבעולם ביניהן. כאן מתקיימת תנועת נוער ציונית, ויש מורה (דתי) – שליח מירושלים. נפגשים גם עם חבר מהארץ, החי כאן במסווה, לצורך שליחותו (שליחות ה"הגנה"? היו אחר כך שמועות, כאילו כלל הטיול גם מגעים עם אנשי ה"הגנה" באיזור. אך איש לא הזכיר זאת, לא במפורש ולא ברמז). הרובע היהודי עתיק, והוא מדכא בעליבותו ובתחושת ההזנחה השוררת בכל. לא מצטערים, כנראה, להיפרד מהעסקנים היהודיים המקומיים (שדווקא סייעו בהסדרת הניירת הדרושה להמשך המסע) ולצאת במכונית ללדקיה, דרום-מערבה לחאלב. עוברים על פני גשר האורונטס, והנוף משתנה ונעשה כאילו מוכר: אדמת חמרה מעובדת, שפע עצי זית, שטחי כותנה. הגליל העליון, כאילו. לדקיה עיר-נמל: קטנה, חסרת עניין. להמשיך בדרך אי אפשר – כבר לילה כמעט. בלית ברירה יורדים לשפת הים ומתארגנים ללינה: טבילה מרעננת בים, שקי שינה על החוף, ארוחת ערב עצמית ושמירה בתורנות לאבטחת שנת הלילה.

היום הרביעי של המסע לוקח אותם לאורך שפלת החוף, שכולה בזלת. מגיעים לטריפולי ומתרשמים: רחובות רחבים, נקיים, עיר יפה-יחסית. באוטובוס מקומי, עמוס מעבר לכל סבירות, יוצאים לטיול מזרחה, אל ההרים. וכאן, סוף סוף, הנהו הנוף האירופי שהובטח להם עוד בבית: שפע עצים, הכל ירוק, העלויות בכביש תלולות להחריד והדרך תלויה ממש מעל תהומות. כפרים קטנטנים, אדומי גנות, זרועים על מדרונות הרי הלבנון, וכל השטחים מסביבם מעובדים ומטופחים. ההתפעלות מהחקלאות המקומית

הנועזת סוחפת את הקיבוצניקים, היודעים מגופם כמה עמל נדרש לכל זה. הקנאה גוברת למראה מפלי המים האדירים הזורמים בקניונים שמסביב. איזה יופי! האוטובוס ממשיך לעלות, העננים כבר מתחזיהם, מתחיל להיות קר. הנוף משתנה שוב: כעת מסביבם בעיקר מטעי עצים נושאי פרי. החניות תוכפות: המנוע מבקש לנוח קצת ממאמצי הטיפוס התלול. לבסוף מגיעים לכפר בשרה, מתמקמים, מתרחצים ומכבסים במי המפל שבשולי הכפר – מי קרח! ערב שבת, והם משתדלים לתת לו את הכבוד המגיע: בגדים נקיים, ארוחת שבת (בעבודה עצמית), ולבסוף – טיול-לילה קצר. הלינה בחדר גדול באכסניה, על מיטות ככל שנמצאו להם.

בבוקר השכמה מאוחרת (ישנו טוב, כנראה) ויציאה למסע רגלי, לשם שינוי. אורזים תרמילים. (אריה מנהל את ענייני הכספים – לא תמיד בשלווה, כמסתבר, אבל באחריות. העמידה על המקח – בכל מקום, על כל דבר – בלתי נמנעת, ומזגו החם והנוח-להתפרץ עושה כנראה את שלו. וגם ה"בקשיש'ניקים" הנדבקים אליהם בכל מקום לא תורמים להרגעתו).

בתרמילים כבדים הם עוברים את השבילים התלולים: מחצבה, מערה, מכרה פחם. הכל מעניין, אבל הזמן דוחק ועל חלק מה"אטרקציות" מוכרחים לוותר. לאחר ביקור במערת קדישה (אתר תיירות שנתגלה רק עשר שנים קודם), שמים זורמים בה, קירותיה משובצים סטלקטיטים וסטלגמיטים, יופיה עוצר נשימה והקור השורר בה מקפיא – ממשיכים אל אתר ארזי הלבנון. וכאן – אכזבה קלה: ארזים יש כאן, אמנם, אבל יער – אולי היה פעם... העצים ששרדו אכן אדירים – רחבי גזע, גבוהי צמרת – אבל לא נותרו מהם אלא כמה מאות, ורק שבעה מהם עתיקים באמת. בארוחת צהריים מאולתרת שולף אריה את התנ"ך וקורא פסוקים מתבקשים. הרכש שעשה כאן שלמה המלך תרם, בלי ספק, לדילול היער, אבל איך הועברו מכאן, עד ירושלים, גזעי הענק? – מתחבטים המעשיים שבחבורה...

ומכאן – הלאה, לכיוון בעל-בק. עולים ועולים. החושך יורד, הקור מתחזק. במפתיע, נמצאת להם אכסניית לילה, מיועדת לתיירים: כל קירותיה מכוסים כתובות, ביניהן גם כמה בעברית. "השבעה מא"י" מוסיפים את שלהם (לא בלי לציין גם שמות קיבוציהם, כולל הציון "הקיבוץ המאוחד", שיהיה ברור ומונצח לכל הבאים אחריהם...).

בבוקר – בקור המקפיא, לאחר לילה ללא שינה – יוצאים לבעל-בק. חמור נשכר לסייע במעמסת התרמילים, ובזכותו כנראה הם מגיעים בערב לבוסתן בעל-בק, הליכה של למעלה מ-50 ק"מ. זהו ערב ראש השנה. מצב-הרוח חגיגי, הארוחה ארוחת חג, והעייפות מוחלטת. ולמחרת – ביקור בעתיקות בעל-בק. כאן הם שוב כמו-חיילים, ונכנסים חינום, כמקובל לגבי חיילים. הרושם אדיר, המלים לא מספיקות, השאלות (טכניות, בעיקר: איך הובילו את האבנים האדירות? איך הרימו? איך חצבו וחרתו?) אינן מקבלות תשובות. עליהם למהר, והם נחפזים לסיים, לצאת, ולעלות על האוטובוס בדרך לזחלה, ומשם ברכבת בואכה ביירות. חמש שעות נסיעה בנוף הררי יפהפה, אבל ליבם של החברה, בוגר מראות הר הלבנון, גם כבר כנראה ב"מראות שבשיגרה" כאלה. אבל הנוף אכן יפה, ארץ קייטנות המציעה שלווה ובילויים.

ערב. מגיעים לביירות. באין כתובת לפנות אליה, מגיעים אל ביה"ס היהודי לתלמוד תורה, מרכז הקהילה היהודית. רק ללילה אחד – הבית משמש, בימי החג, גם כבית כנסת, ובבוקר יהיה עליהם לפנותו. בינתיים הם מחליטים לצאת ולהכיר מקרוב את חיי הלילה של ביירות (אריה נשאר לנוח, הוא עייף...). ההיכרות כוללת, לראשונה בחייהם, גם בתי זונות: פעם אחת לראות ממש איך זה עובד. נכנסים, מסתכלים, מתרשמים כנראה – ויוצאים: באו לראות, לא לגעת... וגם ביקור קצר בקברט, וזה כנראה מספיק. בחזרה אל דירתו של חבר-שליח מהארץ, המאפשר להם מקלחת (דרושה מאד!), שיחה "אידאולוגית" על הפעילות הציונית בקהילה (בלתי מספקת!), וחזרה למקום הלינה.

מביירות הם יוצאים לטייל בסביבה, עוברים בין כפרים, משתהים בבוסתנים, אוכלים, נהנים, מנצלים מעיינות לכביסה, ובעיקר נחים. בערב – חזרה לביירות. ביקור ב"מועדון החייל העברי", מתעדכנים בחדשות מ"קול ירושלים", ונהנים משנת לילה טובה, לא מוגבלת. מגיע להם. בבוקר טיול בדרך ביירות-טריפולי על שלוחותיה (ביניהן העיר גבל המוזכרת בתנ"ך, ובה חפירות ארכיאולוגיות רבות לעומק ההיסטוריה). שוב בביירות – בעיות ביורוקרטיות קשות בטיפול בהשגת ויזות לצורך היציאה מלבנון, שיש לשלם עליהן בכסף שכבר אזל להם. היום עובר בהתרוצצות ממשדך למשרד, מפקיד לפקיד, ובלבנון – חג הרמדאן, לא ממש עובדים... בלית ברירה, נשארים ללילה נוסף,

בלתי מתוכנן, בביירות, שאריה מנצל הפעם ל"ביקור חוזר" באתרים שהחמיץ שני לילות קודם. הסיור חפז אבל מספיק: "כולנו התרשמנו עד הסוף – ואין מה להוסיף". למחרת, די מאוחר, מקבלים סוף-סוף את הויזות, תמורת תשלום לא מבוטל (הכולל, כמובן, "תגמולים" לסוגיהם לכל מי שסייע). האוטובוס יוצא לדרכו, המטרה – להגיע דרך צידון למרג' עיון, ללון שם, ולעלות עם שחר על החרמון. אבל התכנית היפה הזאת נתקעת עד מהרה: האוטובוס מתקלקל, מתוקן, יוצא שנית ומתקלקל שוב, הפעם – ללא תקנה. תחנת הביניים (לבטייה) מסתכמת בריב גדול של אריה עם פקיד מקומי, והופעתה של המשטרה במקום. העניינים מסתדרים, ולאחר ציפייה ארוכה לתחבורה חלופית נדחסת כל החבורה, על ציודה, למונית קטנה בדרך למרג' עיון ("נדחסת לתוך" היא אמירה גורפת: במציאות, יושבים שניים על מכסה המנוע מלפנים, שניים עומדים על הטמבון מאחור, וערמת התרמילים מוטלת על הגג, כשעומדי הטמבון נאחזים בה ושומרים עליה בציפורניים. הנהג לא מתרגש – ככה נראית גם תחבורת האוטובוסים בביירות. ועובדה: במרג' עיון יורדים כולם כאחד, ואפילו תרמיל אחד אינו חסר).

לאכסניה המקומית מגיעים בחושך, הוויכוח על מחיר הלינה הופך למריבה, ואריה – הגזבר – נעלב ומסתלק. לבסוף משתווים, אריה חוזר, וכולם הולכים לישון. בבוקר – אל החרמון. מתחילים לעלות. המטרה – להגיע לשלג ("אף פעם לא ראינו שלג"). לאחר תשע-וחצי שעות טיפוס הם למעלה: קר, מיקווי המים יבשים, ושלג – איין. לאחר מנוחה קצרה מחליטים על מאמץ אחרון, וזה אכן מצליח: השלג נגלה, ההשתוללות עצומה, הפורקן מלא: הצלחנו, מצאנו! בארוחה שהם מתקינים (בקושי) משתמשים בשלג מומס כמי שתייה. הם חונים במערה, מקלט יחיד מפני הקרה שבחוץ, אבל שינה – בלתי אפשרית: קר מדי, ואולי גם ההתרגשות הבלתי-נמנעת: למעשה, זה הלילה האחרון של המסע. מחר – נהיה בארץ. למחרת, ללא מים, ללא מפה (שאבדה היכנסה) הם יורדים בדרך-לא-דרך, עתירת מורדות, רבת טעויות והקפות מיותרות, למגדל שמש. שם, בזכות מכתבי המלצה חמים מנכבדי חיפה אל המוכתר המקומי – מכתבים שהוכנו מראש ונשמרו היטב לאורך כל המסע – הם מתקבלים כאורחים נכבדים: רחצה קלה, סעודה גדולה, ולינה במדאפה על מזרונים ממש (כולל מכת פשפשים בלתי צפויה).

יום אחרון:

רחיצה בבריכת רם, גילוח וצחצוח. בגד נקי וראוי. נסיעה לקונייטרה. ביקורת גבולות במחסום הסורי. ממשמר הירדן, במונית מראש פינה – אל ביקורת הגבולות והמכס הא"י. משם, בטרמפ מזדמן – לטבריה, ובצומת צמח נסגר המעגל. 14 ימי טיול. חוויות ורשמים בלי סוף, וקופה מרוקנת עד הפרוטה האחרונה.

הערות:

1. האם המקור הוא פרוטוקול של שיחת המטיילים? מי רשם אותו? (צריך לציין זאת בשולי הפרק).
2. לא ברור מי הישראלים/הערבים המוזכרים בפרק, ומה היו הסידורים המוקדמים איתם.
3. איפה אני מוצאת פרטים על ההתקוממות הערבית בסוריה, המוזכרת בחומר? נראה לי שכדאי לתת כמה פרטים, לצורך ההקשר ההיסטורי.
4. מכיוון שחיוני להצמיד מפה לפרק, כדאי אולי לחפש מפה יותר נוחה לעיון ולהתמצאות.

